

Alvydas Noreika

VYTAUTO KAVOLIO KULTŪROS IR ASMENYBĖS TYRIMUS VIENIJANTI TEMA

Šiuolaikinės filosofijos skyrius
Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius
El. paštas: alvydasn@gmail.com

Straipsnis skirtas Amerikos lietuvių sociologo Vytauto Kavolio mokslinės kūrybos tematiniam sąryšingumui nagrinėti. Atkreipiamas dėmesys į Kavolio mokslinių interesų įvairovę ir klausiami, ar egzistuoja tema, kurią mokslininkas būtų tyrinėjęs ilgiau ir intensyviau nei kitas. Ginama pozicija, kad tokia tema egzistuoja: tai kolektyvinis emocionalumas ir simbolinė jo raiška. Ši tema formuluojama ir svarstoma remiantis freidistiniu, egzistencialistiniu ir neofreidistiniu požiūriu. Straipsnyje aptariama Kavolio plačiausiai naudoto neofreidistinio požiūrio ypatybės, juo grindžiamos temos plėtojimo intensyvumas ir jos tyrimo būdai. Argumentuojama, kad minėtu požiūriu paremta kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos tema skirtinguose Kavolio tyrimų laukuose plėtojama nevienodai intensyviai. Intensyviausiai ji nagrinėjama vaizduojamojo meno sociologijoje, kultūrinėje psichologijoje, socialinės patologijos studijose ir literatūros sociologijoje. O civilizacijų analizėje ir lituanistinėse studijose, vykdytose XX amžiaus 8–10 dešimtmečiais, minėtoji tema tampa sudėtine didesnės temos dalimi: pirmojoje ji subordinuojama civilizacijos temai, o antrojoje – sąmoningumo temai.

RAKTAŽODŽIAI: kultūra, asmenybė, emocinės nuostatos ir simbolinė jų raiška, kultūros sociologija, socialinė psichologija.

Savo darbuose Vytautas Kavolis nagrinėja daugybę temų. Jam rūpi vaizduojamasis menas, revoliucijos, modernizacijos procesas, avangardinė kultūra, revizionizmas,

literatūra, civilizacija ir jos organizacija bei dinamika, lietuvių kultūros raida ir t. t. Kyla klausimas, ar egzistuoja tema, kurią mokslininkas būtų tyrinęs ilgiau ir intensyviau nei kitas?

Straipsnyje laikomasi pozicijos, kad bene ilgiausiai ir intensyviausiai Kavolis analizuoja *kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos temą*. Daugelyje dalykų temų mokslininkas tiesiogiai nagrinėja tam tikros socialinės grupės nariams bendras emocines nuostatas, jų kilmę bei objektyvavimo kultūros kūriniuose būdus.

Formuluodamas ir svarstydamas kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos temą Kavolis remiasi trimis požiūriais – froidistiniu, egzistencialistiniu ir neofroidistiniu. Paskutinis yra neabejotinai reikšmingesnis už pirmuosius du. Froidistinis požiūris pasitelkiamas tik kartą – analizuojant Vinco Kudirkos asmenybės formavimosi istoriją (Kavolis 1994a). Egzistencialistinis aiškinimas taikomas kiek plačiau: be egzilio pasaulėjautos studijos (Kavolis 1994b), kur vadovaujamas tik juo, pėdsakų taip pat galima aptikti ir kituose sociologo darbuose, pavyzdžiui, svarstymuose apie revizionizmą (Kavolis 1995a) ar lietuvių sąmoningumo istoriją (Kavolis 1994c). Visais kitais atvejais vyrauja neofroidistinis požiūris. Todėl, atsižvelgiant į jo taikymo mastą, straipsnyje bus apsiribota tik neofroidistiniu požiūriu į kolektyvinį emocionalumą ir simbolinę jo raišką. Nagrinėjant šį požiūrį bus siekiama išsiaiškinti ne tik jo ypatybes, bet ir juo grindžiamos temos plėtojimo intensyvumą bei tyrimo būdus.

Teorinės temos svarstymo prielaidos

Kavolio neofroidistinis požiūris į kolektyvinį emocionalumą ir simbolinę jo raišką remiasi tam tikromis prielaidomis apie asmenybę ir jos santykius su visuomene bei kultūra. Tad toliau jas ir aptarsime.

Kaip ir daugelis Kavolio metodologijos dalykų, asmenybės sąvoka yra menkai eksplikuota. Jokiam publikuotame tekste mokslininkas nėra sistemingai išdėstęs savo asmenybės teorijos. Vietoj jos susiduriame su aibe iš dalies išaiškintų ar iš konteksto numanomų asmenybės teorijos aspektų. Remiantis šiais aspektais Kavolio plėtojamą asmenybės sampratą galima apibrėžti taip: **asmenybė – tai motyvacinė individo struktūra**. Siedamas asmenybę su motyvacija mokslininkas atsiriboja nuo bihevioristinės asmenybės interpretacijos, pagal kurią asmenybę sudaro elgesio modeliai, susiformavę stimulo-reakcijos pagrindu. Asmenybė yra tai, kas glūdi individo viduje ir ko negalima išoriškai stebėti. Pagal jį, asmenybę sudaro *nuostatos*, ar *orientacijos*. Kaip nurodo apibrėžime figūruojantis žodis „struktūra“, asmenybė yra ne nuostatų samplaika, bet sąryšinga jų organizacija.

Apibrėždamas mažiausią asmenybės elementą Kavolis neigia nuostatų substancialumą¹. Anot sociologo, jos egzistuoja ne atskirai, bet sudarydamos binarines opozicijas. Pavyzdžiui, hierarchinė ir egalitarinė nuostatos, kurios asmenybėje reiškiasi preferencijų sistemos priėmimu ir atmetimu, egzistuoja ne savarankiškai, bet tik per vienos santykį su kita. Autoriaus įsitikinimu, aukštesnio lygmens dariniai asmenybėje susiformuoja būtent iš tokių nuostatų opozicijų. Pastarasis procesas išsamiai aptariamas kultūrinėje psichologijoje (Kavolis 1995b, 1995c).

Kavolio požiūris į asmenybės organizaciją nevienareikšmis. Laikui bėgant jis keičiasi. Atsižvelgiant į tai, kas atsiranda nauja, mokslininko pažiūrų raidoje galima išskirti du etapus. Pirmasis etapas apimtų meno sociologiją, įskaitant vaizduojamojo meno ir literatūros tyrimus, socialinės patologijos studijas ir kultūrinę psichologiją, o antrasis – civilizacijų analizę².

Meno sociologijoje ir kultūrinėje psichologijoje asmenybė traktuojama kaip sistema. Joje išskiriamos 4 posistemės – emocijų, pažinimo, moralės ir pasaulėžiūros sistemos. Pirmosios dvi sistemos reguliuoja emocinį ir pažintinį individo santykį su aplinka. Moralės sistema sprendžia nuostatų konfliktus – nurodo, kuriai iš alternatyvių nuostatų teikti pirmenybę. Kaip moralinės nuostatos pavyzdį galima nurodyti *laiko orientaciją*. Ši orientacija nulemia, kurį iš trijų laiko momentų – praeities, dabarties ir ateities – individas rinksis. Renkantis pirmąjį bus manoma, kad visa, kas reikšminga, jau įvykę praeityje, o toliau vyksta tik to paties kartojimasis. Orientuojantis į dabartį, praeitis ar ateitis bus ignoruojama ir pirmiausia vertinama tai, kas dedasi šiuo konkrečiu momentu. Teikiant pirmenybę ateičiai, svarbiausia – ne kas buvo ar yra, bet kas dar tik bus. Ir to, kas bus, ne pasyviai laukiama, bet aktyviai siekiama. O pasaulėžiūros sistemą sudaro nuostatos tikrovės ir moralinių įsipareigojimų pagrindų atžvilgiu. Pavyzdžiui, nuo šios sistemos priklauso, kaip individas suvoks tikrovę: monistiškai, dualistiškai ar pliuralistiškai.

Civilizacijų analizėje Kavolis atsisako sisteminio požiūrio į asmenybės organizaciją. Jo požiūriu, sistemiškos gali būti atskiros asmenybės dalys, bet ne jos visuma. Asmenybės organizacijos nesistemiškumas pabrėžiamas dvejopai. Pirmiausiai atsisakoma nuostatos skirstyti į sistemas. Vietoj sistemų kalbama apie asmenybės organizacijos lygmenis, nesusaistytus loginiais pavaldumo ryšiais. Galiausiai asmenybės organizacijos nesistemiškumas dar labiau sustiprinamas

¹ Bene plačiausiai nuostatų nesubstancialumo idėją asmenybės teorijos kontekste plėtoja amerikiečių psichologas George'as A. Kelly (Kelly 1955, 1963). Nors Kavolis savo tekstuose nemini Kelly, tačiau neatmestina prielaida, kad jis buvo susipažinęs su šio autoriaus pažiūromis.

² Pirmojo etapo pažiūros rekonstruojamos remiantis Kavolio plėtojama meno funkcijų koncepcija bei išskiriamais kultūriniais meno bei socialinės patologijos determinantais, o antrojo – autoriaus bendrąja civilizacijos organizacijos teorija (Kavolis: 1998a: 15–20). Pastaruoju atveju atsižvelgiama į Kavolio civilizacijos kaip kultūros sampratą, iš kurios plaukia asmenybės ir civilizacijos sandaros izomorfiškumo idėja.

tariant, kad net ir tame pačiame lygmenyje gali egzistuoti loginiu požiūriu nederančios nuostatos ir jų dariniai.

Asmenybės santykį su visuomene ir kultūra Kavolis apibrėžia remdamasis prielaida, kad visi trys yra reikšmingi socialinės tikrovės aspektai, susipynę taip, kad juos įmanoma atskirti vieną nuo kito tik analitiškai. Jų tarpusavio ryšiai aiškunami taip: individas visada egzistuoja per santykį su kitais individais, iš jų sąveikos atsiranda visuomenė, o kad sąveika būtų sėkminga ir iš jos atsirastų visuomenė, turi egzistuoti normos, kurios suderintų individų nuostatas sąveikos kontekstą sudarančių objektų atžvilgiu ir jų tarpusavio lūkesčius. Kad normos galėtų atlikti savo paskirtį, jos turi būti internalizuotos sąveikaujančių individų asmenybėse bei institucionalizuotos visuomenės struktūroje ar, kitaip sakant, sukurti mechanizmai, kurie priverstų jų laikytis. Tačiau normos turi būti ne tik internalizuotos bei institucionalizuotos, bet ir objektyvuotos *simboliuose*, ar struktūralistiškai suprantamuose *ženkluose*. Internalizuotos ir institucionalizuotos normos sudaro vidinį kultūros aspektą, o simboliai – išorinį aspektą, ir pastarasis ne mažiau reikšmingas nei pirmasis.

Asmenybės, visuomenės ir kultūros ryšiai jokių būdu nėra suprantami statiškai. Pripažįstama, kad tarp jų vyksta dinaminiai mainai. Kavolio įsitikinimu, visuomenė veikia individo asmenybę ir šis poveikis objektyvuojamas kultūrą sudarančiuose *simboliuose*. Ir atvirkščiai, formuodami asmenybę, simboliai turi galią keisti ir pačią visuomenę. Svarbiausiu asmenybės elementu, dalyvaujančiu šiuose mainuose, laikomos emocinės nuostatos. Jos traktuojamos kaip pagrindinis mainų tarp visuomenės ir kultūros kanalas. Autoriaus požiūriu, visuomenė ir kultūra gali sąlygoti viena kitą tik veikdamos individo emocijas. Visuomenės poveikio kultūrai atveju šis procesas aiškinamas taip: socialiniai veiksniai ir institucionalizuotos bei internalizuotos normos (kultūriniai veiksniai) lemia individo emocijas, o pastarosios paskatina kūrybinę vaizduotę rinktis tam tikras simbolines išraiškos priemones (išraiškos formas, prasmes ir vaizdinius). Panašus požiūris plėtojamas ir į kultūros poveikio visuomenei mechanizmą. Tariama, kad į naują socialinę ir psichologinę aplinką patekę kultūros simboliai pirmiausiai performuos emocijas individų nuostatas, o šios savo ruožtu veiks kitas asmenybės posistemes ir skatins individus imtis žygių pakeisti savo visuomenės organizaciją taip, kad ji atitiktų jų psichologinę sandarą. Šiuo atveju remiamasi dviem prielaidom. Pirma, įkūnydami tam tikras emocijas, simboliai įgyja galią jas kontroliuoti – susieti su socialinėmis sąlygomis, į kurias reaguojant jos atsirado, sustiprinti ar netgi sužadinti jas tuose, kurie jų neturėjo. Antra, kultūra, asmenybė ir visuomenė turi derėti tarpusavyje. Jei to nėra, pavyzdžiui, vienas elementas neadekvatus kitiems dviem, tai anksčiau ar vėliau jie susiderins tarpusavyje. Kaip tokio proceso pavyzdį būtų galima

svarstyti Vakarų populiariosios kultūros ar verstinės grožinės literatūros vaidmenį dainuojančiose ir aksominėse Rytų Europos revoliucijose. Kavolio įsitikinimu, visuomenės ir kultūros mainuose asmenybė dalyvauja ne pasyviai, o aktyviai. Iš dalies ir nuo jos priklauso, kokios emocinės nuostatos joje susiformuos. Jei tam tikras veiksnys dėl kokių nors priežasčių pasirodys priimtinas, joje susiformuos vienokia (teigiama) nuostata jo atžvilgiu, o jei nepriimtinas – kitokia (neigiama) nuostata.

Kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos temos nagrinėjimas paremtas vieno iš minėtų visuomenės, asmenybės ir kultūros ryšių aspektų analize. Tiriant visuomenės poveikio kultūrai procesą, siekiama išsiaiškinti emociškai ir kultūriniu požiūriu reikšmingiausius veiksnius, jų poveikį socialinių grupių narių emocionalumui bei pastarojo įkūnijimo kultūros kūriniuose būdus. Būtina pažymėti, kad iš tyrimų lauko pašalinamos idiosinkraziškos, konkrečiam individui būdingos emocinės nuostatos. Neneigiama, kad tokios nuostatos egzistuoja ir kad taip pat atsispindi kultūros simbolizme, tačiau jos laikomos antraeilėmis ir savaime nenusipelnančiomis dėmesio. Pavyzdžiui, *Kultūrinėje psichologijoje* Kavolis rašo:

Suprantama, dar nėra aiškios sampratos, kokie turėtų būti istorinės psichologijos tikslai, kaip ji siejasi su gretimomis disciplinomis, o kur nuo jų atsiriboja. Man istorinė psichologija – tai psichinio funkcionavimo būdo, apėmusio tam tikru istorijos periodu didelį individų skaičių, pokyčių tyrinėjimas. Kiek turėtų būti tokių individų, kad atkreiptų istorpsichologo dėmesį, yra mažiau svarbu nei tai, kad istorpsichologas pirmiausia turi reikalą ne su atskiru asmeniu, nors pastarasis yra iš tiesų svarbus istorijos veiksnys. Istorpsichologas tyrinėja atskiras asmenybes tiek, kiek į atskirą individą galima žiūrėti kaip į svarbių kolektyvinių polinkių reiškėją arba kaip į įnešusį ryškų įnašą tokius polinkius formuojant (Kavolis 1995d: 8).

Temos plėtojimo intensyvumas

Kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos tema, grindžiama neofroidistiniu požiūriu, Kavolio vaizduojamojo meno sociologijoje, kultūrinėje psichologijoje, socialinių patologijų studijose, literatūros sociologijoje, civilizacijų analizėje ir lituanistinėse studijose plėtojama nevienodai intensyviai.

Bene intensyviausiai ji plėtojama vaizduojamojo meno sociologijoje, kultūrinėje psichologijoje, socialinės patologijos studijose ir literatūros sociologijoje. Visi jų tyrimai skirti šiai temai gvildinti, nėra nė vieno klausimo, kurio svarstymo vienaip ar kitaip nebūtų įmanoma sieti su ja: visi vaizduojamojo meno vaizdinių,

išraiškos formų ir jų tobulumo, krizės asmenybės, revoliucijos metaforų, psichologinių modernizacijos pasekmių, revizionistinės etikos, avangardinės meno kultūros, socialinės patologijos ir literatūros tyrimai skirti temai nagrinėti. Todėl, kalbant apie pagrindinę temą, minėti Kavolio tyrimų laukai vienijami loginiu požiūriu.

Kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos temos padėtis civilizacijų analizėje ir lituanistinėse studijose, vykdytose XX amžiaus 8–10 dešimtmečiais, kitokia, nei meno sociologijoje, kultūrinėje psichologijoje ar socialinės patologijos studijose. Šiuose tyrimų laukuose ji pati subordinuojama didesnei temai: civilizacijų analizėje – *civilizacijos temai*, o lituanistinėse studijose – *sąmoningumo temai*.

Civilizacijų analizėje Kavolis siekia sukurti bendrąją teoriją, kuri sudarytų sąlygas įvairiais aspektais analizuoti civilizacijų organizaciją bei jų dinamiką. Todėl joje autorius sprendžia daugybę klausimų. Kokią vietą užima kolektyvinio emocionalumo klausimas? Atsakymą į šį klausimą galima rasti Kavolio pateiktoje civilizacijos organizacijos lygmenų koncepcijoje. Šioje koncepcijoje išskiriami septyni lygmenys, kurie išdėstomi, atsižvelgiant į jų artimumą intuityviam suvokimui ir nutolimą nuo objektyviai stebimo veiksmo. Kuo labiau tam tikras lygmuo yra nutolęs nuo intuityvaus suvokimo ir priartėjęs prie objektyviai stebimo veiksmo, tuo aukštesnę vietą jis užima civilizacijos organizacijoje. Ir atvirkščiai, kuo labiau lygmuo yra nutolęs nuo objektyviai stebimo veiksmo ir priartėjęs prie intuityvaus suvokimo, tuo giliau jis glūdi civilizacijos organizacijoje. Kartu nuo lygmens vietos civilizacijos organizacijoje priklauso jo universalumo mastas. Link intuityvaus suvokimo artėjantys lygmenys aprėpia vis didesnę civilizaciją sudarančių simbolinių konstrukcijų dalį. Ir atvirkščiai, artėjantys stebimo veiksmo link sociokultūriniai lygmenys aprėpia vis mažiau sociosimbolinių konstrukcijų. Kavolis rašo: „Didėjančią gelmę sąlygoja kokybiniai reikšmės struktūrų skirtumai kalbant apie tolydžią skalę, kuri prasideda specifiniais, čia pat aptiktais, pavieniais ir pritaikomais aspektais ir baigiasi bendraisiais ir visa apimančiais“ (Kavolis 1998a: 17). Atitinkamai 7 lygmenys išrikiuojami taip: *gestų, specializacijos, kasdienio elgesio struktūrų, integracijos židinių, diferencijuotos organizacijos vienetų kalbų, pažinumo pradų ir emocijų išteklių* lygmuo. Tokiu būdu gestų lygmuo yra pats partikuliariausias, o emocijų išteklių lygmuo pats universaliausias. Į jį tiesiogiai ar netiesiogiai nurodo visi likusių sociokultūrinių lygmenų elementai.

Mintį apie emocinio lygmens universalumą patvirtina ir ontologinis civilizacijos ir meno kūrinių suliginimas. Autorius rašo:

Individualistinė vakarietiško estetikos teorijų orientacija neleido tinkamai pripažinti, kad visos tikros tradicijos ir išsios civilizacijos (paryškinta A. N.) yra kolektyviniai

meno kūriniai ir kad, išskyrus dar neužbaigtą gyvuojančių tradicijų struktūrą, bendriausias individualių meno kūrinių savybes galima įžvelgti ir kolektyviniuose kūriniuose. Pastarieji skiriasi tuo, kad išreiškia ne individualų laikiną, o istoriškai tęstinį bendruomeninį patyrimą ir todėl suponuoja patyrimo bendruomenių egzistavimą. Šia prasme „meninės“ yra ne tik „meno“ kūrimo tradicijos, bet visos tradicijos apskritai (Kavolis 1998b: 204).

Kad turimas mintyje ir emocinis patyrimas, atsiskleidžia Kavoliui keliant civilizacijos elementų – *simbolinių konstrukcijų* – kilmės klausimą. Spręsdamas šį klausimą, mokslininkas pabrėžia emocijas sudedamųjų civilizacijos dalių ištakas:

Simbolinių konstrukcijų labiausiai reikia (ir todėl labiausiai tikėtina, kad jos bus sukurtos (...)) tuomet, kai individe ar visuomenėje ypatingai sustiprėja įtampa tarp socialinės tikrovės atspindėjimo ir neigimo asmenybėje. Labiausiai tikėtina, kad tokios įtampos ryškiausios „civilizacinės krizės“ laikotarpiais, kai socialinė sistema ir jos kultūrinė struktūra patiria staigius ir psichologiniu požiūriu grėsmingus pokyčius (...). Reaguojant į tokias krizes sukuriama istoriškai įtakingiausios simbolinės konstrukcijos (Kavolis 1974: 135–136).

Atsižvelgiant tiek į civilizacijos organizacijos lygmenų koncepciją, tiek į minėtą sulyginimą, galima teigti, kad kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos tema turėtų būti, jei ne pati svarbiausia, bent jau viena iš svarbiausių civilizacijų analizės temų. Tokią išvadą patvirtina ir skaičiai. Parašyto teksto apimtimis svarstymai apie kolektyvinį emocionalumą nusileidžia tik individualios savivokos ir moralinių kultūrų tyrimams.

Apibrėžti kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos temos vietą lituanistinėse studijose yra gerokai kebliau nei civilizacijų analizėje. Jos nustatymą apsunkina tai, kad *Sąmoningumo trajektorijose* (Kavolis 1994c) ir *Epochų signatūrose* (Kavolis 1994d) sąmoningumo struktūras sudarančios moralinės, pažintinės ir emocinės orientacijos savės, kitų žmonių, gamtos, transcendencijos bei istorijos atžvilgiu analizuojamos nepakankamai diferencijuotai. Todėl norint tiksliai pasakyti, kiek, palyginti su kitomis nuostatomis, emocijoms orientacijoms skiriama dėmesio, būtina atlikti minėtų darbų turinio analizę³. Šiuo atveju apsiribosime tik bendro pobūdžio pastebėjimu, kad sąmoningumui skirtuose darbuose žodžiai *emocija*, *emocinis*, *emociškai*, *jausmas*, *jausminis* ir emocijų pavadinimai kartojasi ganėtinai dažnai, bei juo paremta preliminarია išvada, kad reikšmingą vietą svarstoma tema užima ir lituanistinėse studijose.

³ Plačiau apie turinio analizės metodą žiūrėti Fiske (1998: 156–165).

Temos plėtojimo strategijos

Kolektyvinį emocionalumą ir simbolinę jo raišką Kavolis tiria vadovaudamasis dviem strategijomis. Pirma, nagrinėjami visi reikšmingi šios temos elementai: nurodomi ženklų poveikį psichikai ir kūrybai darantys socialiniai bei kultūriniai veiksniai, apibrėžiama, kokios, paveiktos jų įtakos, susiformuoja individų grupėi bendros emocinės nuostatos, ir aiškinamasi, kokios simbolinės išraiškos priemonės naudojamos šias nuostatas įkūnijant kultūros kūriniuose. Ši strategija plačiai taikoma meno sociologijoje ir kultūrinėje psichologijoje. Antra, analizuojami ne visi, o tik kai kurie temos elementai.

Pirmosios strategijos pavyzdžiu gali pasitarnauti Kavolio atlikta pasaulėžiūros poveikio vaizduojamojo meno stiliui analizė (Kavolis 1968: 107–128).

Mokslininkas išskiria tris emociškai ir meninės kūrybos požiūriu svarbius pasaulėžiūros aspektus – *afektyvumą*, *autoritarizmą* ir *pasaulio kaip visumos vaizdą* (*image of the universe*). Pirmuosius du pasaulėžiūros aspektus autorius sieja su požiūrio į jausmų ir doktrinos santykį skirtumais. Afektyvumo atveju pirmenybė teikiama jausmams, o ne doktrinai: svarbiau išgyventi su įsitikinimais susijusius jausmus, o ne besąlygiškai paklusti doktrinos reikalavimams. O autoritarizmo atveju viskas yra atvirkščiai – pirmenybė teikiama doktrinos laikymuisi. Pasaulio kaip visumos vaizdas, mokslininko įsitikinimu, priklauso nuo požiūrio į *griaunančiojo principo* (blogio) ir *kuriančiojo principo* (gėrio) santykį. Jei pirmasis subordinuojamas antrajam ar kraštutiniu atveju, kaip kad Aurelijaus Augustino teodicėjoje, neišskiriamas kaip savarankiškas principas, turime *harmoningą pasaulio vaizdą*. Jei griaunantysis principas suprantamas kaip daugiau ar mažiau nepriklausomas nuo kuriančiojo principo bei su juo besivaržantis kovoje, „kurios baigmė neaiški“, tuomet susiduriame su *neharmoningu pasaulio vaizdu*. Kavolis nurodo, kad mišri pasaulio kaip visumos vaizdai lemia nevienodą emocinį individo santykį su aplinka. Harmoningas pasaulio vaizdas nežadina antgamtinių veiksnių (religinių pasaulėžiūrų atveju) ar socialinių jėgų (sekuliarių pasaulėžiūrų atveju) baimės, o tai savo ruožtu lemia teigiamą pasaulio vertinimą ir pasitikėjimą juo. O neharmoningas pasaulio vaizdas sukelia didelę antgamtinių ar socialinių jėgų baimę bei nepasitikėjimą išorine aplinka. Autoriaus požiūriu, afektyvumas lemia tokias stilistines ypatybes, kaip jausmingumas (helenistinis menas ir katalikiškas barokas), neformalus lankstumas ir eskiziškumas (Indijos religinis menas), o autoritarizmas – asketiškumas (konfucianistinis menas ir protestantiškas barokas), formalus griežtumas ir masyvumas (Egipto ir Tarpupio menas). Harmoningą pasaulio vaizdą lydi gamtos formas pamėgdžiojantis stilius (natūralizmas), o neharmoningą pasaulio vaizdą – gamtos formas deformuojantis stilius (ekspresionizmas).

Sąmoningumo struktūrų raidos aprašymas *Sąmoningumo trajektorijose* gali pasitarnauti antrosios strategijos pavyzdžiu. Šiame aprašyme nenagrinėjamas socialinis sąmoningumo sąlygotumas. Nenurodomi socialiniai ir kultūriniai veiksniai, į kuriuos reaguojant, susiklosto aprašomos struktūros. Šie veiksniai didelio dėmesio susilaukia tik *Sąmoningumo trajektorijų* tęsinyje *Epochų signatūros*.

Išvados

Kavolio neofroidistinio požiūrio į kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos temą pagrindą sudaro idėja, kad visuomenė, asmenybė ir kultūra yra trys tarpusavyje sąveikaujantys socialinės tikrovės aspektai. Daroma prielaida, kad jos sąveikauja dviem kryptimis. Viena vertus, visuomenė veikia asmenybę ir šis poveikis objektyvuojamas kultūrą sudarančiuose *simboliuose*. Ir atvirkščiai, formuodami asmenybę, simboliai turi galią keisti ir pačią visuomenę. Svarbiausiu asmenybės elementu, dalyvaujančiu šiuose mainuose, laikomos emocinės nuostatos, būdingos ne vienam kuriam individui, bet visai jų grupei. Tik veikdamos jas visuomenė ir kultūra gali sąlygoti viena kitą. Pripažįstamas ir tam tikras asmenybės aktyvumas šiuose visuomenės ir kultūros mainuose. Asmenybės emocinės nuostatos formuojasi priklausomai nuo jos požiūrio į ją veikiančius veiksnius.

Savo tyrimuose Kavolis apsiriboja tik viena visuomenės, asmenybės ir kultūros sąveikos kryptimi – kaip visuomenė veikia kultūrą. Nagrinėdamas šį procesą mokslininkas siekia išsiaiškinti psichologiniu ir kūrybiniu požiūriu reikšmingiausias socialinius ir kultūrinius veiksnius, jų poveikį socialinių grupių narių emocionalumui bei pastarojo įkūnijimo kultūros kūriniuose būdus.

Kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos tema, grindžiama neofroidistiniu požiūriu, skirtinguose mokslininko tyrimų laukuose plėtojama nevienodai intensyviai. Bene dažniausiai ji nagrinėjama vaizduojamojo meno sociologijoje, kultūrinėje psichologijoje, socialinės patologijos studijose ir literatūros sociologijoje. Visi jų tyrimai skirti šiai temai nagrinėti, nėra nė vieno klausimo, kurio svarstymo vienaip ar kitaip negalima būtų sieti su ja: visi vaizduojamojo meno vaizdinių, išraiškos formų ir jų tobulumo, krizės asmenybės, revoliucijos metaforų, psichologinių modernizacijos padarinių, revizionistinės etikos, avangardinės meno kultūros, socialinės patologijos ir literatūros tyrimai pasitelkti temai plėtoti. Beje, civilizacijų analizėje ir lituanistinėse studijose, vykdytose XX amžiaus 8–10 dešimtmečiais, minėtoji tema tampa sudėtine didesnės temos dalimi. Civilizacijų analizėje ji subordinuojama *civilizacijos*, o lituanistinėse studijose – *sąmoningumo temai*.

Kolektyvinę emocionalumą ir simbolinę jo raišką Kavolis tiria vadovaudamasis dviem strategijomis. Pirma, nagrinėjami visi reikšmingi šios temos elementai: nurodomi ženklų poveikį emocionalumui ir kūrybai darantys socialiniai bei kultūriniai veiksniai, apibrėžiama, kokios, veikiamos jų įtakos, susiformuoja individų grupei bendros emocinės nuostatos, ir aiškinamasi, kokios simbolinės išraiškos priemonės (išraiškos formos, prasmės ir vaizdiniai) naudojamos šias nuostatas įkūnijant kultūros kūriniuose. Antra, analizuojami ne visi, o tik kai kurie temos elementai.

Gauta 2011 09 10
Priimta 2011 09 20

Literatūra

- Fiske, J. 1998. *Įvadas į komunikacijos studijas*. Vertė V. Gudonienė, E. Mackevičiūtė. Vilnius: Baltos lankos.
- Kavolis, V. 1968. *Artistic Expression – A Sociological Analysis*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Kavolis, V. 1974. „A Reconsideration of Symbolic Authority“. *Indian Journal of Social Research*, no. 15, p. 128–136.
- Kavolis, V. 1975. „Aesthetic Education in Civilizational Perspective“. *The Journal of Aesthetic Education*, no. 9, p. 5–10.
- Kavolis, V. 1994a. „Žmogaus genezė. Psichologinė Vinco Kudirkos studija“, in Kavolis, V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, p. 10–62.
- Kavolis, V. 1994b. „Nužemintųjų generacija. Egzilio pasaulėjautos eskizai“, in Kavolis, V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, p. 63–120.
- Kavolis, V. 1994c. „Sąmoningumo trajektorijos. Lietuvių kultūros modernėjimo aspektai“, in Kavolis, V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, p. 121–354.
- Kavolis, V. 1994d. „Epochų signatūros“, in Kavolis, V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, p. 355–566.
- Kavolis, V. 1995a. „Revizionistinė etika, postkonvencinė moralė“, in Kavolis, V. *Kultūrinė psichologija*. Vilnius: Baltos lankos, p. 109–127.
- Kavolis, V. 1995b. „Psichokultūriniai atsakai į modernizaciją“, in Kavolis, V. *Kultūrinė psichologija*. Vilnius: Baltos lankos, p. 49–96.
- Kavolis, V. 1995c. „Dialektinė psichologinės modernizacijos teorija“, in Kavolis, V. *Kultūrinė psichologija*. Vilnius: Baltos lankos, p. 97–108.
- Kavolis, V. 1995d. „Apie istorinę psichologiją“, in Kavolis, V. *Kultūrinė psichologija*. Vilnius: Baltos lankos, p. 7–10.
- Kavolis, V. 1998a. „Civilizacijos analizė kaip kultūros sociologija“. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, nr. 2, p. 9–20.
- Kavolis, V. 1998b. „Tvarkos paradigmos: gamta, fabrikas, menas“, in Kavolis, V. *Civilizacijų analizė*. Vilnius: Baltos lankos, p. 183–214.
- Kelly, A. G. 1955. *The Psychology of Personal Constructs*. Vol. I–II. New York: W.W. Norton & Company, Inc. Prieiga internetu: www.archive.org/details/psychologyofpers028199mbp ir www.archive.org/details/psychologyofpers012796mbp
- Kelly, A. G. 1963. *A Theory of Personality. The Psychology of Personal Constructs*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.

Alvydas Noreika

**THE UNIFYING THEME OF VYTAUTAS KAVOLIS' STUDIES
OF CULTURE AND PERSONALITY**

Summary

The article focuses on the question of thematic coherence of the Lithuanian-American sociologist Vytautas Kavolis' studies of culture and personality. Diversity of Kavolis' scientific interests provokes one to ask the question about the possibility of existence of one particular theme to which the scholar might have paid more attention than to other ones. The existence of such a theme is confirmed. It is the theme of collective emotionality and its symbolic expression. Kavolis approaches this theme from three different perspectives – Freudian, Existential and neo-Freudian one. The article exclusively examines Kavolis' neo-Freudian perspective on collective emotionality and its symbolic expression. Its theoretical presuppositions are clarified, and the intensity and ways of its application in practice are discussed as well.

KEYWORDS: culture, personality, emotional attitudes and their symbolic expression, cultural sociology, social psychology.